

Naim OBLOMURADOV,
Toshkent moliya instituti professori, t.f.d.
E-mail: naim_oblomuradov@mail.ru

T.f.d., professor A.Ermetov taqrizi asosida

REFORM IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM – PRIORITIES TO ENSURE QUALITY AND EFFICIENCY

Annotation

The article highlights the reforms in the sphere of higher education in Uzbekistan and priority tasks of ensuring quality and efficiency in this sphere. The article analyzes the legal basis for ensuring the effectiveness of the national system of higher education, priority tasks of the state policy in the sphere of higher education. The achievements in the sphere of higher education in the conditions of new Uzbekistan and the results of reforms in this direction are revealed in the socio-historical context. Socio-philosophical aspects of the best practices, problems and solutions in the sphere of higher education are highlighted.

Key words: Law on Education, "Year of Care for Humanity and Quality Education", Development Strategy, Concept of Higher Education System Development until 2030, academic independence, financial independence, credit-modular system, Bologna educational process, "University 3.0" concept.

РЕФОРМЫ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ – ПРИОРИТЕТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА И ЭФФЕКТИВНОСТИ

Аннотация

В статье освещены реформы в сфере высшего образования в Узбекистане и приоритетные задачи обеспечения качества и эффективности в этой сфере. Анализируются правовые основы обеспечения эффективности национальной системы высшего образования, приоритетные задачи государственной политики в сфере высшего образования. Достижения в сфере высшего образования в условиях нового Узбекистана и результаты реформ в этом направлении раскрываются в социально-историческом контексте. Освещены социально-философские аспекты лучших практик, проблем и решений в сфере высшего образования.

Ключевые слова: Закон об образовании, «Год заботы о человеке и качественного образования», Стратегия развития, концепция развития системы высшего образования до 2030 года, академическая независимость, финансовая независимость, кредитно-модульная система, Болонский образовательный процесс, концепция «Университет 3.0».

OLIY TA'LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR – SIFAT VA SAMARADORLIKNI TA'MINLASHNING USTUVOR VAZIFALARI

Annotatsiya

Maqolada O'zbekistonda oliy ta'lim sohasidagi islohotlar hamda ushbu sohada sifat va samaradorlikni ta'minlashning ustuvor vazifalari yoritilgan. Milliy oliy ta'lim tizimi samaradorligini ta'minlashning huquqiy asoslari, oliy ta'lim sohasidagi davlat siyosatining ustuvor vazifalari tahlil etilgan. Yangi O'zbekiston sharoitida oliy ta'lim sohasida qo'lga kiritilgan yutuqlar va mazkur yo'nalishdagi islohotlar natijalari ijtimoiy-tarixiy kontekstda ochib berilgan. Oliy ta'lim sohasidagi ilg'or tajribalar, muammo va yechimlarning ijtimoiy-falsafiy jihatlarini yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim to'g'risidagi qonun, «Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili», Taraqqiyot strategiyasi, oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, akademik mustaqillik, moliyaviy mustaqillik, kredit-modul tizimi, Bolonya ta'lim jarayoni, «Universitet 3.0» konsepsiyasi.

Kirish. Zamonaviy hayotni bugun ilm-ma'rifat va ta'lim taraqqiyotisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Jahonning yetakchi davlatlarida ta'limni rivojlantirish birinchi galdagi vazifa sifatida belgilanishi ham bejiz emas. Negaki, mamlakatning kelgusi ravnaqi aynan shu sohada qo'lga kiritgan yutuqlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ta'lim o'ziga xos soha bo'lib, u ikki yoqlama tavsifga ega. Bir tarafdin u xalqning ma'naviy va madaniy ehtiyojlarini qondirishda bevosita ishtirok etsa, ikkinchi tarafdin esa oliy ta'lim tizimi faoliyat ko'rsatishi orqali mehnat bozoriga malakali ishchi kuchini yetkazib beruvchi soha bo'lib hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomalari va 2017-yil 7-fevral kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, "Yoshlarga oid Davlat dasturi", yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 29-

oktyabrdagi "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi O'RQ-576-sonli qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktyabrdagi "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-son Farmonlari mamlakatimizda ta'lim va ilm-fan sohasini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Xususan, ta'lim tizimida qabul qilingan eng muhim hujjatlardan biri bu – "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning yangi tahrirda qabul qilinishi bo'lib, mazkur Qonunga asosan ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar, ta'lim tizimi, turlari va shakllari aniq belgilab qo'yildi.

2023-yil mamlakatimizda "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" deb e'lon qilindi. Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, - "Inson qadri degan g'oyani hech qachon unutmasligimiz kerak. Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili deb e'lon qilishimiz, agar buni chuqur tahlil qilsak, juda ko'p o'ylandik, nimalar qo'yish mumkin, deb. Albatta, kechagi qilgan ishimiz bilan bugungisining davomiyligi, bardavomligi bo'lishi kerak. Bardavomlik nuqtayi nazardan, yana va yana

Inson qadri degan g'oya yillarga qo'shilib davom etishi kerak. Shuning uchun "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim" deb nom qo'ydik". Insonga qachon e'tibor bo'ladi? Ta'lim, ta'lim, ta'lim va yana bir marta ta'lim. Men olti yil oldin shu masalalarga chuqur e'tibor qilib, birinchi kundan beri ta'limimiz haqida ko'p gapiraman. Agar ta'lim bo'lsa, bilim bo'lsa, sifat o'zgaradi. Ta'lim bo'lmasa, sifat o'zgarmasa, e'tibor ham o'zgarmaydi», — deya ta'kidladi Shavkat Mirziyoyev [1].

Mamlakatimizda 2019-yilning oktyabrida O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi [2]. Konsepsiyada oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari belgilandi.

Shuningdek, ushbu hujjatda intellektual taraqqiyotni jadallashtirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish hamda xalqaro hamkorlikni mustahkamlash maqsadida fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish singari vazifalar asos qilib olindi. Konsepsiya mazmuni mamlakatimiz oliy ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini aks ettiradi. Unda oliy o'quv yurtlarida qamrov darajasini kengaytirish hamda ta'lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalar va ta'lim platformalarini joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, innovatsion tuzilmalarni shakllantirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish, xalqaro e'tirofga erishish hamda boshqa ko'plab aniq yo'nalishlar belgilab berilgan. Bularning barchasi ta'lim jarayonini yangi sifat bosqichiga ko'tarish uchun xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti o'z murojaatnomasida - "Ta'lim sifatini oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona to'g'ri yo'lidir.

Yusuf Xos Hojib bobomiz aytdiganlaridek:

"Zakovat bor joyda ulug'lik bo'ladi,

Bilim bor joyda buyuklik bo'ladi".

Shuning uchun ushbu sohada boshlagan islohotlarimizni davom ettirishimiz, ta'lim dargohlariga borib, o'qituvchi va murabbiylar bilan ko'proq muloqot qilib, o'quv-tarbiya ishlari sifatini oshirish bo'yicha ular qo'ygan masalalarni birgalikda hal etishimiz kerak" [3] – deya ta'kidlagan edi.

Shuningdek, murojaatnomada qayd etilganidek, - "so'nggi yillarda oliygohlarimiz 2,5 barobar ko'payib, 198 taga yetdi, qamrov darajasi 9 foizdan 38 foizga oshdi. Biz bu raqamlarni yanada ko'paytirishni maqsad qilganmiz. Lekin, ta'lim sifati nima bo'ladi, degan savol hammamizni o'yantirishi kerak. Avvalambor, bunga har bir oliygoh o'zi harakat qilishi lozim, o'shanda natija bo'ladi.

Bu borada 41 ta oliygohga akademik va moliyaviy mustaqillik berildi, ularda transformatsiya ofislari ochildi. Oliygoh rektorlari, professor va o'qituvchilar bu jarayonlarda faol bo'lishlari, yangi, ilg'or metodikalarni joriy qilishlari kerak" [4].

Sohada islohotlarni izchil davom ettirish maqsadida 2026-yilga qadar Taraqqiyot strategiyasi doirasida oliy ta'limda qamrov darajasini 50 foizga, nodavlat oliy ta'lim muassasalari sonini kamida 50 taga yetkazish belgilab olindi [5].

Mamlakatda ta'lim sohasidagi islohotlar, yoshlarni ta'lim tizimi bilan qamrab olish borasida amalga oshirilgan dunyo hamjamiyati tomonidan e'tirof etilmoqda. Jumladan, World Population Review tomonidan 2021-yilda eng savodli mamlakatlar reytingini tuzish uchun 154 mamlakatdagi holatni tahlil qilgan. Reytingga ko'ra O'zbekiston savodxonligi 100 foizni tashkil qilgan 4 ta mamlakatlardan biridir [6].

Tahlil va natijalar. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan oliy ta'lim tashkilotlari uchun akademik va tashkiliy, shuningdek, moliyaviy mustaqillikning berilishi hamda Kengashlar vakolatlarining kengayayotgani

ta'lim sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirish, sifatli ta'lim xizmatlarini ta'minlash va bu borada Prezident hamda hukumatimiz belgilab bergan vazifalarni to'la-to'kis ado etish orqali mamlakatimiz taraqqiyotini belgilab beruvchi salohiyatli kadrlar tayyorlashga keng imkoniyatlar yaratadi.

Moliyaviy mustaqillik berilayotgan oliy ta'lim muassasalariga standart normativlardan farqli o'laroq, o'z xususiyatidan kelib chiqib, normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va kuzatuv kengashlari orqali tasdiqlatib, amaliyotga joriy etish vakolati berildi. Bu vakolatlarining berilishi oliy ta'lim muassasalarida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur oliy ta'lim muassasalari bundan buyon o'zining strategik rivojlantirish dasturlari, biznes rejaları hamda daromad va xarajatlar parametrini mustaqil shakllantirib, kuzatuv kengashlari muhokamasidan o'tkazib, amaliyotga joriy etish imkoniga ega bo'ldi [7].

2022-2023 o'quv yilidan boshlab, akademik va moliyaviy mustaqillikka ega oliy ta'lim muassasalari to'lov-shartnoma asosida qabul parametrlarini ta'lim bozorida talab va takliflardan hamda ilmiy salohiyati va moddiy-texnik bazasidan kelib chiqib, mustaqil belgilab kelmoqda. Bu bilan mehnat bozorida iqtisodiyot tarmoqlari uchun zarur bo'lgan mutaxassislarni kadrlar buyurtmachisining talabi asosida tayyorlashga zamin yaratilmoqda.

Ta'lim tizimida iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri ta'lim muassasalarining sifatini oshirishdan iborat. Ta'lim sifati uni iste'molchiga ko'rsatuvchi ta'lim muassasalari faoliyatini samarali tashkil etishga bog'liqdir. Ayni paytda ta'lim sifatini oshirish yo'li bilan uning raqobatbardoshligi ta'minlanadi.

Ta'lim tizimining raqobatbardoshligi bu ta'limning talablarga javob berish qobiliyati va ularning bozorda sotilishidir. Ushbu jarayonlar asosida ma'lum tavsifdagi ehtiyojlarni qondirish imkoniyatlarini beruvchi xususiyatlar yotadi. Ta'limning raqobatbardoshligi ularni boshqa shu turdagi ta'lim muassasalariga solishtirish asosida aniqlanadi. Bu asosan quyidagi ikki parametr orqali amalga oshiriladi: ta'limning aniq ehtiyojga mosligi va bu ehtiyojni qondirish xarajatlari.

Hozirgi davrda mamlakatimiz ta'lim tizimi iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirishning zarurligi fan-texnika taraqqiyoti, iqtisodiy globallashtirish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlash bilan bog'liqdir. Shu bilan birga ta'lim majmuasini ustuvor rivojlantirish iqtisodiy o'sishining yuqori sur'atlariga erishish asosida aholi farovonligini oshirishning zaruriy sharti bo'lib hisoblanadi [8].

Ushbu maqsad va vazifalarning ijrosi asos-e'tibori bilan pedagog o'qituvchilarning fidoyilik va tashabbuskorlik, vatanparvarlik va mas'uliyatlilik, kreativlik va bilimdonlik fazilatlarini talab darajasiga ko'tarish, yangi ishga qabul qilinayotgan mutaxassislarning ana shu mezonlar asosida to'g'ri tanlanishiga bog'liq. Saviyasi baland mutaxassis sifatli mahsulot ishlab chiqaradi. Yaxshi urug' noshud dehqonning qo'lga tushsa, uning unishidan umid qilmasa ham bo'ladi. Talaba uchun qancha sharoit yaratilmasin, unga yetarli bilim berilmasa, o'qituvchining bilimi talabani qoniqtirmasa uning fanga bo'lgan qiziqishi susayadi, iqtidor alangasi so'nadi. Shunday ekan, oliy ta'lim islohotlarining bugungi bosqichida e'tiborimiz markazida turishi lozim bo'lgan eng muhim yo'nalish - ta'lim sifatini yaxshilashning shartlaridan biri bo'lgan pedagog kadrlarni tanlash tizimini to'g'ri yo'lga qo'yishdir. Bunda oliy o'quv yurtlarida faoliyat ko'rsatayotgan professor-o'qituvchilarning salohiyatini oshirish, pedagoglarning yangi avlodini tezroq tayyorlash va ularni ishga qabul qilishning shaffof va ochiq mexanizmlarini tadbiq etish muhim ahamiyatga ega [9].

Tadqiqot metodologiyasi. Ta'lim tizimini isloh qilish, uni takomillashtirish va sifat darajasini oshirish yo'lida

ustuvor vazifalar sifatida, dunyodagi eng ilg'or mamlakatlar bilan tajriba almashish, global ta'lim jarayonlarida faol ishtirok etish, hamda o'qituvchi va talabalar oldida turgan sun'iy to'siqlarni bartaraf etish hisoblanadi. Ushbu maqsadlarga erishishning samarali yo'llaridan biri sifatida Bolonya jarayoniga qo'shilish bo'lib, zero yopiq sharoitlarda ta'limni rivojlantirib bo'lmashini ko'plab mamlakatlarning tajribasidan bilib olish mumkin [10].

Mamlakatimizda ilmiy kadrlarni tayyorlash bo'yicha ham muayyan muammolar mavjud. Ilmiy kadrlar tayyorlash yoki ilmiy daraja berish tizimi jahon andozalariga to'liq mos kelmaydi. Oxirgi yillarda bu sohada ham ko'p islohotlar qilindi, lekin jahon tizimiga integratsiyalash, ya'ni ilmiy malakali kadrlarni tayyorlash va ularga ilmiy daraja berish masalasida ham Oliy attestatsiya komissiyasi bilan birga yangi tizimni shakllantirish taqozo qilinmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida akademik bandlik darajasini oshirish muhim. Har bir professor-o'qituvchining o'z brendiga aylangan predmeti bo'lishi talab qilinadi. Bu bo'yicha ham tashkiliy islohotlar sari qadamlar qo'yilgan bo'lib, bunda abituriyent muayyan universitetning o'z tanlagan yo'nalishida nufuzli professorning qo'lida o'qiyman, degan orzular bilan o'qishga kirishga tayyorlanadi.

O'z navbatida, har bir oliy ta'lim muassasalarining ham o'z brendi bo'lishi zarur hisoblanadi. Talabalar qaysidir soha uchun brendga ega bo'lgan oliy ta'lim muassasalarini tanlagan holda, o'zi qidirib kelishi lozim. Oliy ta'lim muassasalari iqtidorli yoshlarni o'qitish uchun o'zaro kurashishi kerak. Agar shunday tizim yaratilsa, sifat o'z-o'zidan ta'minlanadi. Oliy ta'lim muassasalarining o'z an'analari shakllanadi. Chunki, ular nafaqat bilim o'chog'i, balki tarbiya maskani ham hisoblanadi. Universitetlarda turli sohalarni qamrab olgan talabalar kengashlari, jamiyatlari faoliyati yo'lga qo'yiladi. Oliy ta'lim muassasalarida shakllangan an'analari bitiruvchilarni, ularning oilalari va farzandlarini ma'nan birlashtirishi, ular orqali umuminsoniy qadriyatlar jamiyatimizga singdirilishi muhim.

Jahondagi aksariyat yetakchi tadqiqotlar universitetlari insoniy xaziraning yuqori sifati, ya'ni: professor-o'qituvchilar tarkibining malakasini doim oshirib borish; ish beruvchilar hamda ilmiy ishlanmalardan foydalanuvchilar bilan hamkorlik qilib, bilimlar va ilg'or innovatsiyalarni keng yoyish; muassasaning o'z zamonaviy ilmiy-tadqiqot hamda tajriba o'tkazish infratuzilmasiga ega bo'lishi kabi ko'rsatkichlar bilan ajralib turadi. Shuningdek, unda akademik, moliyaviy, tashkiliy va kadrlar masalasidagi mustaqillik nuqtayi nazaridan avtonom boshqaruv modeli ham mavjud bo'lishi kerak. Bunda ilg'or xorij tajribasini o'rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi [11].

Bugungi kunda an'anaviy o'qitish tizimining salbiy jihatlariidan voz kechish va xalqaro standartlar talablari

doirasida ishlarni tashkil etish bo'yicha dastlabki qadamlar qo'yilmoqda. Hozirgi kunda mamlakatimizning oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimiga o'tish bo'yicha ishlar jadallik bilan olib borilmoqda. Barcha kuchlar ushbu tizimni yaratishga safarbar etilyapti. Mazkur tizimning oliy ta'limga joriy qilinishi o'qitish sifatini oshirish, shaffoflikni ta'minlash, korrupsiyaga barham berish, ta'lim oluvchining haqiqiy bilimini yuzaga chiqarish hamda talabaning mustaqil o'qib-o'rganib, o'z ustida ishlashiga zamin yaratadi. Shu jihatdan, bugungi kunda Yevropa kredit tizimi ko'hna qit'aning deyarli barcha oliy o'quv yurtlarida amaliyotga joriy etilgan.

Kredit-modul sharoitida oliy ta'lim sifatini baholash bo'yicha Yevropa standartlari alohida e'tiborga molik. Ushbu standartlar sifatni ta'minlash, dasturlarni ishlab chiqish, o'qishga qabul qilish, o'zlashtirish, talabalar safidan chiqarish, tan olish, sertifikatlash, professor-o'qituvchilar tarkibi va boshqa masalalarni qamrab oladi.

Oliy ta'lim bo'yicha global trendlardan kelib chiqish ta'lim sifatini jahon standartlariga moslashtirishga imkon beradi. Ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan sun'iy intellekt, onlayn bilim berish tizimi va virtual reallik texnologiyalari o'quv jarayoni sifatini yangi bosqichga olib chiqadi. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini ichki baholashda Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limlari muhim o'rin tutadi. Ushbu bo'limlarning vazifalarini takomillashtirish, yurtimizdagi nufuzga va namunali tajribaga ega oliy ta'lim muassasalari tajribasini qo'llagan holda ta'lim sifatini ta'minlash va ichki nazorat qilish tartibi hamda "Ta'lim sifati" kuni kabi tajribalarni ommalashtirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar. Xulosa sifatida ta'kidlash joizki, ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashda bugungi globalizatsiya jarayonlariga qo'shilish, jahon hamjamiyatiga integratsiya qilish mamlakatimiz kelajagi uchun juda muhim hisoblanadi. Ta'lim dunyoviy ilmiy-intellektual, badiiy-estetik va ma'naviy-axloqiy madaniyat yutuqlarini o'zlashtirish jarayonidir va haqiqiy ta'lim milliy-davlat chegaralarini tan olmasdan jahon tajribalariga asoslangan bo'lishi har qanday davlat kelajagi uchun kuchli omildir. Bugun yurtimizda yoshlar uchun misli ko'rilmagan imkoniyat va sharoitlar yaratilmoqda. Davlatimiz yoshlarni kelajagi uchun har tomonlama chuqur o'ylangan siyosat yuritmoqda. Ayniqsa, ta'limga e'tibor juda kuchli. Boisi, yurt taraqqiyoti va ertangi kunini sifatli ta'lim-tarbiya olgan, keng mushohada yurita oladigan, yuksak salohiyatga ega yoshlar belgilaydi. Yurtboshimiz, xalqimizning bunday yuksak ishonchini oqlagan holda, yaratilayotgan sharoit va imkoniyatlarni qadrlab, undan har tomonlama unumli foydalanishlari har bir yosh avlodning Vatanimiz va mamlakatimiz ahli oldidagi insoniy burchi sanaladi.

ADABIYOTLAR

1. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/12/20/sifatli-talim/>
2. <https://lex.uz/docs/4545884>
3. <https://president.uz/uz/lists/view/5774>
4. <https://president.uz/uz/lists/view/5774>
5. <https://strategy.uz/index.php?news=1725>
6. Abdurashidova N. Bugungi kunda o'zbekistonda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar. Academic Research in Educational Sciences Volume 3 | Issue 10 | 2022
7. <https://yuz.uz/news/oliy-talim-yuksalish-yolidagi-muhim-qadamlar>
8. Raxmonov N., Boydedayev D. Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda oliy ta'lim tizimining roli. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2020-yil. 257-265 b.
9. <https://edu.uz/uz/news/view/2655#gsc.tab=0>
10. Болонский процесс 2020 - Европейское пространство высшего образования в новом десятилетии. Высшее образование в России 2009 г. № 7 стр. 156-162.
11. <https://xs.uz/uz/post/ta'lim-tizimi-islohotlari-o'zbekistonda-yangi-uyg'onish-davri-poydevorini-yaratadi>